

MACIEJ TRĄBSKI

Nieznane źródło do dziejów oblężenia i kapitulacji Twierdzy Kokenhausen z 1700 roku

Zdobycie Twierdzy Kokenhausen¹ w październiku 1700 r. było ostatnim aktem ośmiomiesięcznej kampanii prowadzonej przez wojska Augusta II na terenie szwedzkich Inflant. Po blamażu związanym z przedwczesnym porzuceniem oblężenia Rygi (głównego celu tej kampanii) był to istotny sukces militarny i polityczny. Kokenhausen stanowić mogło dla wojsk saskich dogodny przyczółek na prawym brzegu Dźwiny i potencjalną podstawę operacyjną do podjęcia wiosną następnego roku działań w głąb szwedzkiej prowincji. Jednocześnie opanowanie tej twierdzy umożliwiało wykorzystanie Dźwiny do transportu ciężkich dział i amunicji od granicy z Rosją pod Rygę. Poza tym sukces ten można było wykorzystać propagandowo. Car Piotr I otrzymywał potwierdzenie utrzymania przez Augusta II sojuszu antyszwedzkiego, a w Warszawie dzięki temu można było zabiegać o włączenie się Rzeczypospolitej do wojny ze Szwecją.

Jednakże w opracowaniach poświęconych wielkiej wojnie północnej, w tym w biografiiach Augusta II i Karola XII, informacje na temat tego wydarzenia w większości są skąpe. Najwięcej treści znaleźć można w dziełach dwóch francuskich historyków: Pierre'a Massueta *Histoire des rois de Pologne, et du gouvernement de ce Royaume...*² i Jeana-Baptiste'a des Roches de

¹ Kokenhausen (Kokenhausen) to współczesne Koknese – miasteczko położone w środkowej Łotwie, na prawym brzegu Dźwiny. W tekście przyjąłem zapis nazwy obowiązujący w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w omawianej epoce.

² P. Massuet, *Histoire des rois de Pologne, et du gouvernement de ce Royaume; où l'on trouve ce qui s'est passé [...] sous le règne de Frédéric Auguste, et pendant les deux interrègnes*, Amsterdam 1733.

Parthenay *Dzieje panowania Fryderyka Augusta II króla polskiego...*³, z lat trzydziestych XVIII w. oraz w książce Grzegorza Szymborskiego *Wyprawa Fryderyka Augusta I do Inflant w latach 1700–1701 w świetle wojny domowej na Litwie*⁴, która ukazała się dwa lata temu. Jednakże w pracach tych, a także w kilku innych, znajdują się informacje sprzeczne lub takie, co do których zachodzą duże wątpliwości. Dotyczą one podstawowych pytań badawczych stawianych przy analizie działań wojennych polegających na oblężeniu twierdzy – jaki był cel, jakimi siłami dysponowała strona atakująca, a jakimi zasobami obrońcy, data rozpoczęcia i zakończenia oblężenia, a także jego przebieg i finał.

Część autorów w zasadzie pomijała powody, dla których August II wydał rozkaz zdobycia Kokenhausen – stwierdzają jedynie, że po zakończeniu oblężenia Rygi, a na wieść o podjęciu działań przez Piotra I, wysłał on feldmarsz. Adama Heinricha von Steinaua w celu opanowania tejże twierdzy⁵. Kilku jednak poważyło się na spekulacje w tym względzie. Gustaw Adlerfeld stwierdził, że miało to na celu „otwarcie komunikacji” na Dźwinie⁶. De Parthenay – iż dzięki zdobyciu Kokenhausen August II „otworzył sobie związek z Rosją i zasłonił Księstwo Kurlandzkie”⁷, co powtórzył sto lat później duński historyk Christian von Sarauw oraz niemieccy historycy Oskar Schuster i Friedrich August Francke – celem zajęcia twierdzy było uzyskanie bezpiecznego połączenia z armią rosyjską⁸. Tyle że jak ci autorzy wyobrażali sobie ową komunikację pomiędzy wojskami saskimi pod Kokenhausen a rosyjskimi pod Narwą, biorąc pod uwagę, że po drodze znajdowały się szwedzkie garnizony w Marienburgu i Neuhausen oraz w twierdzy Dorpat? Natomiast Grzegorz Szymborski uznał, że Twierdza Kokenhausen była dla „Sasów” oparciem na szwedzkim brzegu

³ J.B. Parthenay, *Dzieje panowania Fryderyka Augusta II króla polskiego: Przez księdza Parthenay w r. 1734 napisane, obecnie zaś na jęz. polski przeł. T. H.*, Warszawa 1854, s. 173.

⁴ G. Szymborski, *Wyprawa Fryderyka Augusta I do Inflant w latach 1700–1701 w świetle wojny domowej na Litwie*, Zabrze – Tarnowskie Góry 2015, s. 166.

⁵ [J.H. Flemming], *Mémoires concernant l'élection d'Auguste II pour roi de Pologne et les débuts de la guerre du Nord (1696–1702)* / *Pamiętniki o elekcji Augusta II na króla polskiego i o początkach wojny północnej (1696–1702)*, edit./wyd. U. Kosińska, trad./tłum. K. Zaleska, M. Gołębiewska-Bijak, Warszawa 2017, s. 209, 436; J. Wimmer, *Wojsko Rzeczypospolitej w dobie wojny północnej (1700–1717)*, Warszawa 1957, s. 56; A. Querengässer, S. Lunyakov, *Die Armee Augusts des Starken im Nordischen Krieg.*, b.m.w. 2013, („Heere & Waffen”, Bd. 21), s. 20; O. Larsson, *Stormaktens sista krig*, b.m.w. 2009, s. 92.

⁶ G. Adlerfeld, *The Military History of Charles XII, King of Sweden*, t. 1, London 1740, s. 43.

⁷ P. Massuet, *Histoire des rois de Pologne...*, t. 2, Amsterdam 1733, s. 329–330; J.B. Parthenay, *Dzieje panowania Fryderyka Augusta...*, s. 173.

⁸ Ch. Sarauw, *Die Feldzüge Karl's XII. Ein quellenmässiger Beitrag zur Kriegsgeschichte und Kabinetpolitik Europa's im XVIII Jahrhundert*, Leipzig 1881, s. 34; O. Schuster, F.A. Francke, *Geschichte der Sächsischen Armee von deren Errichtung bis auf die neueste Zeit*, t. 1, Leipzig 1885, s. 147.

Dźwiny, z czym można się zgodzić, oraz „dogodnym węzłem komunikacyjnym pomiędzy armią elektorską a spodziewanym wsparciem rosyjskim”, co już nasuwa wątpliwości, gdyż nie wyjaśnił, z jakiego kierunku jego zdaniem naciągać miałyby posiłki rosyjskie⁹.

Jeszcze większe trudności nastęrcza odpowiedź na pytanie, jakimi siłami dysponowali oblegający, a jakimi oblężeni? Co do wojsk Augusta II to jedynie Szyborski, opierając się na informacjach z dwóch planów przedstawiających oblężenie, podaje dotyczące tego dane – 9 tys. piechoty, 5 tys. kawalerii oraz ponad 26 dział oblężniczych¹⁰. Na planie zamieszczonym w *Sammlung von Festungsplänen II*, a przedstawiającym rozstawienie wojsk Augusta II pod Kokenhauzen, zaznaczonych jest 12 batalionów piechoty (w tym dwa bataliony Regimentu Gwardii Polskiej), 8 regimentów i 5 szwadronów lub kompanii kawalerii oraz artyleria. Poza oddziałami saskimi znajdowały się tam: 1 szwadron lub kompania rajtarów i 1 tego typu oddział dragonów radziwiłłowskich, bliżej nieokreślona liczba chorągwi autoramentu polskiego i 2 oddziały tatarskie (określone mianem wołoskich – „Wallachien”)¹¹.

Co do liczebności szwedzkiego garnizonu pod dowództwem mjr. Heinricha de Hay informacje o tym odnotowało już wielu autorów. Dane te są jednak bardzo rozbieżne: według Adlerfelda było to 200 żołnierzy¹², Samuel Faber podał, że w chwili kapitulacji Kokenhauzen garnizon liczył 300 żołnierzy¹³, a Julius Mankell i Christian von Sarauw że 600 żołnierzy¹⁴. Natomiast Szyborski domniemywał, że skoro pod twierdzą podeszła niemal cała armia Augusta II, to musiało się tam znajdować „nieco ponad tysiąc obrońców” – jednocześnie opisując kapitulację powołał się na Mankella, podając, iż z twierdzy wyszło 600 szwedzkich żołnierzy¹⁵.

⁹ G. Szyborski, *Wyprawa Fryderyka Augusta I...*, s. 166.

¹⁰ Hessischen Staatsarchiv Marburg, sygn. Karte WHK 10/10, Plan der Festung Kokenhauzen, belagert und erobert durch die sächsische Armee; National Library of Sweden, sygn. C. XII B. 9, Plan wie auch Prospect von dem Schloss Kokenhusen, Welches von dem König in Polen, mit dessen Sächsischer Armée im Monat Septemb: 1700. berennt und bombardiret, beschossen wie auch Miniret worden da es endlich durch Accord übergegangen; G. Szyborski, *Wyprawa Fryderyka Augusta I...*, s. 163–164.

¹¹ J.G.M. Fürstenhoff, *Sammlung von Festungsplänen. II. Planes von Italien, Ungarn, Pohlen und denen Nordischen Königreichen*, plan nr 106.

¹² G. Adlerfeld, *The Military History...*, s. 43.

¹³ [S. Faber], *Der Ausführliche Leben-Beschreibung Carls des XII. König in Schweden Anderer Theil; Darinnen Dessen Auferziehung, dessen Anlindung in Dännemark, mit vorgehender Belagerung der Vestung Tönningen, Dessen Krieg und Sieg in Lieflland, neben dem wichtigen Theil vom Leben des Moscovitisch*, Nürnberg 1702, s. 350.

¹⁴ J. Mankell, *Uppgifter rörande Svenska Krigsmagtens, styrka sammansättning och fördelning sedan slutet af femtonhundratalet jemte öfversigt af Svenska krigshistoriens vigtigaste händelser under samma tid*, Stockholm 1865, s. 322; Ch. Sarauw, *Die Feldzüge Karl's XII...*, s. 34.

¹⁵ G. Szyborski, *Dzieje panowania Fryderyka Augusta...*, s. 162, 165.

Równie dużo niejasności jest co do czasu, w jakim miało miejsce oblężenie. Jacob Heinrich von Flemming w *Pamiętnikach...* odnotował, że rozkaz zajęcia Kokenhausen wydany został przez Augusta II 30 września, armia pod twierdzę dotarła 2 października, a ta „po kilku dniach oblężenia zmuszona była się poddać”¹⁶. Na planach sporządzonych na początku XVIII w. odnotowano natomiast, że oblężenie miało miejsce od 29 września do 4 października (*Plan der Festung Kokenhausen, belagert und erobert durch die sächsische Armee*) lub od 2 do 16 października 1700 r. (*Sammlung von Festungsplänen. II*)¹⁷. Jak widać, rozbieżności w datacji nie da się wytłumaczyć stosowaniem przez autorów różnych kalendarzy (juliańskiego, gregoriańskiego czy szwedzkiego), gdyż w takim wypadku powinna ona wynosić od 10 do 11 dni. Jeszcze większe niezgodności znajdują się w opracowaniach. Faber oraz Schuster i Francke podali, że garnizon Kokenhausen skapitulował 7 października¹⁸. Massuet i de Parthenay – że wojska saskie podeszły pod twierdzę 2 października, na drugi dzień rozpoczęły jej oblężenie, które trwało do 6 października¹⁹. Jednocześnie pierwszy z francuskich uczonych dodatkowo przytacza punkty kapitulacji szwedzkiego garnizonu podpisane 7 października²⁰. Z kolei Jöran Anderson Nordberg, a za nim Kazimierz Jarochoński początek oblężenia wyznaczają na 23 września, ale kapitulację również na 7 października. Przy czym Jarochoński stwierdza, że po trzech dniach od rozpoczęcia bombardowania komendant Kokenhausen postanowił „poddąć zamek” – co miało się dzieć w ciągu kolejnych 11 dni pozostaje tajemnicą²¹. Zupełnie inne daty podają natomiast Christian von Sarauw, Jan Wimmer, Alexander Querengässer i Grzegorz Szyborski – datują powyższe wydarzenia na okres od 3 do 17 października²².

¹⁶ [J. H. Flemming], *Mémoires concernant l'élection d'Auguste II...*, s. 209, 437.

¹⁷ Hessischen Staatsarchiv Marburg, sygn. Karte WHK 10/10, Plan der Festung Kokenhausen, belagert und erobert durch die sächsische Armee; J.G.M. v. Fürstenhoff, *Sammlung von Festungsplänen. II...*, plan nr 106.

¹⁸ [S. Faber], *Der Ausführliche Leben-Beschreibung Carls des XII...*, s. 350; O. Schuster, F.A. Francke, *Geschichte der Sächsischen Armee...*, s. 147.

¹⁹ P. Massuet, *Histoire des rois de Pologne...*, s. 329–330; J.B. Parthenay, *Dzieje panowania Fryderyka Augusta...*, s. 173.

²⁰ P. Massuet, *Histoire des rois de Pologne...*, s. 330–332.

²¹ J. A. Nordberg, *Histoire de Charles XII, roi de Suede*, t. 1, La Haye 1748, s. 95–96; K. Jarochoński, *Dzieje panowania Augusta II. Od śmierci Jana III do chwili wstąpienia Karola XII na ziemię polską*, Poznań 1856, s. 312.

²² Ch. Sarauw, *Die Feldzüge Karls XII...*, s. 34; J. Wimmer, *Wojsko Rzeczypospolitej...*, s. 56; A. Querengässer, S. Lunyakov, *Die Armee Augusts des Starken...*, s. 20; G. Szyborski, *Wyprawa Fryderyka Augusta I...*, s. 162, 164.

Co do przebiegu oblężenia to najszerszej przedstawił ten aspekt Grzegorz Szyborski. Opierał się na pracy de Parthenaya²³ oraz na własnej interpretacji planów przedstawiających oblężenie Kokenhauzen, które znajdują się w Hessischen Staatsarchiv w Marburgu oraz w National Library of Sweden²⁴. Zgodnie z jego ustaleniami twierdza była ostrzeliwana z trzech baterii. Jednocześnie prowadzono prace ziemne mające umożliwić założenie miny pod basteją (choć na planie widać, że aprosza dochodziła tylko do zewnętrznej kurtyny półbastionu), po wysadzeniu której miał nastąpić bezpośredni szturm²⁵. Opisuując przebieg oblężenia, de Parthenay i Szyborski podają, że ostrzał saskiej artylerii spowodował wyłom w fortyfikacjach, przy czym wydaje się, iż mieli oni na myśli fortyfikacje dzieła rogowego – tzw. Nowego Zamku. Najważniejsza jednak informacja dotyczy zatrucia wody w studni znajdującej się na terenie twierdzy. De Parthenay pisał, że „rzeżone [przez Sasów] bomby popsęły w studniach wodę”, co powtórzył bezkrytycznie Szyborski – „pociski artyleryjskie uczyniły wodę ze studni zamkowej niezdatną do picia”. Natomiast Flemming odnotował jedynie prowadzenie prac saperskich („wykopano transeje”) oraz bombardowanie. Efektem tego miała być kapitulacja szwedzkiego garnizonu²⁶.

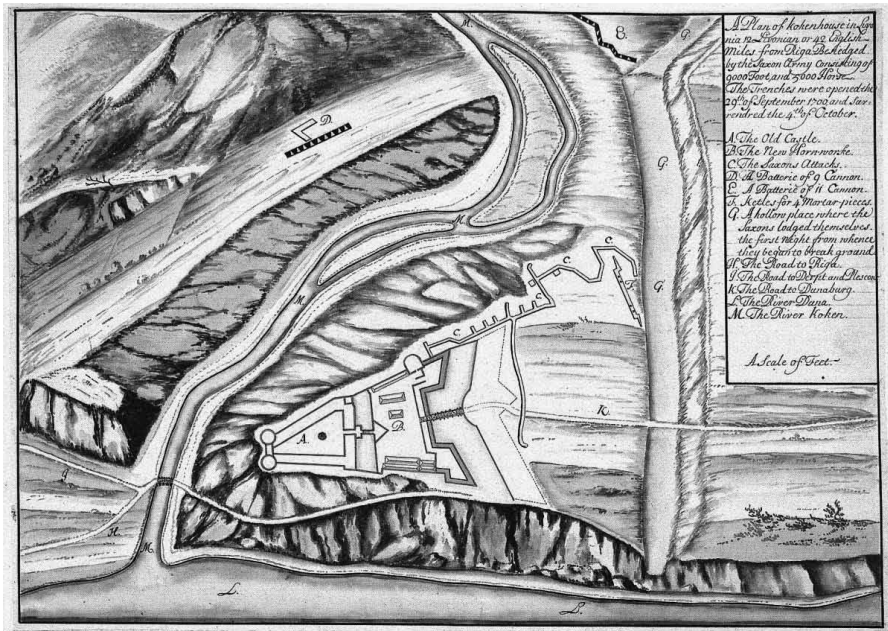
Punkty kapitulacji odnotowane zostały w *Livonica Oder einiger Zu mehrer Erläuterung Der Mit Anfang des 1700. Jahrs* i „Historical and Political Monthly Mercury” z 1700 r., a powtórzone w pracach: Massueta i Szyborskiego. Garnizon otrzymał zgodę na wyjście z twierdzy z honorami wojskowymi (przy akompaniamencie marsza wojskowego i z kulami w zębach), z bronią osobistą i podręczną amunicją (4 łokcie lontu i 24 naboje na każdego żołnierza oraz 4 granaty na grenadiera), a przede wszystkim na udanie się do Rygi pozostającej w szwedzkich rękach. Jednakże jeszcze przed wymarszem do obozu saskiego mieli zostać odesłani poddani króla polskiego i księcia kurlandzkiego – jeńcy i więźniowie. W twierdzy pozostać miała artyleria, reszta amunicji i żywność. Wersje podane w czterech powyższych źródłach i opracowaniach różnią się nieznacznie – przede wszystkim tylko w pierwszej znajduje się dziewięć punktów (w pozostałych pominięty został punkt przedostatni, powtarzający wcześniejsze informacje o pozostawieniu

²³ J.B. Parthenay, *Dzieje panowania Fryderyka Augusta...*, s. 173.

²⁴ Hessischen Staatsarchiv Marburg, sygn. Karte WHK 10/10, Plan der Festung Kokenhauzen, belagert und erobert durch die sächsische Armee; National Library of Sweden, sygn. C. XII B. 9, Plan wie auch Prospect von dem Schloss Kokenhusen, Welches von dem König in Polen, mit dessen Sächsischer Armée im Monat Septemb: 1700. berennt und bombardiret, beschossen wie auch Miniret worden da es endlich durch Accord übergegangen.

²⁵ G. Szyborski, *Wyprawa Fryderyka Augusta I...*, s. 164.

²⁶ [J.H. Flemming], *Mémoires concernant l'élection d'Auguste II...*, s. 209, 437; J.B. Parthenay, *Dzieje panowania Fryderyka Augusta...*, s. 173; G. Szyborski, *Wyprawa Fryderyka Augusta I...*, s. 166.



Plan oblężenia Twierdzy Kokenhauzen, Hessichen Staatsarchiv Marburg, sygn. Karte WHK 10/10

amunicji i żywności w twierdzy). Dodać należy, że Szymborski, opierając się na wersji z „Historical and Political Monthly Mercury”, błędnie podał w punkcie 2, że Szwedzi mogli zabrać artylerię, czego nie było w wersji angielskiej, a za to zapomniał wymienić żołnierzy szeregowych, którzy otrzymali prawo wyjścia z twierdzy razem z oficerami i podoficerami²⁷.

Według autorów opracowań po kapitulacji twierdzę opuściło od 300 do 600 jej obrońców. Nie ma tam jednak żadnych informacji o stratach poniesionych przez Szwedów. Natomiast co do strat poniesionych przez oddziały oblegające Kokenhauzen to „Historical and Political Monthly Mercury” podał, iż wojska Augusta II straciły ponad 50 zabitych, co powielił Szymborski²⁸. Co do zdobyczy to według angielskiej gazety oraz de Partenaya i Szymborskiego w twierdzy zajęto jedynie siedem dział

²⁷ *Livonica Oder einiger Zu mehrer Erläuterung Der Mit Anfang des 1700. Jahrs in Lieflland entstandenen Unruhe dienlicher Stücke und Actorum Publicorum Fasciculus Quartus*, Riga 1701, s. 52–54; „Historical and Political Monthly Mercury” 1700, t. 11–12, s. 394; P. Massuet, *Histoire des rois de Pologne...*, s. 330–332; G. Szymborski, *Wyprawa Fryderyka Augusta I...*, s. 164–166.

²⁸ „Historical and Political Monthly Mercury” 1700, t. 11–12, s. 395; G. Szymborski, *Wyprawa Fryderyka Augusta I...*, s. 166.

oraz niewielką ilość prochu i żywności – niewystarczających na dłuższą obronę²⁹.

Wszystkie te sprzeczności i niedomówienia powodują, że obraz oblężenia i kapitulacji Twierdzy Kokenhauzen jest niejasny i nasuwa wątpliwości. Jedynym wyjściem z tej sytuacji jest sięgnięcie do nowych źródeł, w tym do bezpośredniego źródła informacji – tj. opisu przedstawionego przez świadka wydarzeń. Takim jest bez wątpienia list napisany w obozie armii saskiej pod Kokenhauzen 9 października 1700 r. Jego autorem był prawdopodobnie podskarbi nadworny koronny Atanazy Miączyński (1639–1723), zaś adresatem podkanclerzy litewski Stanisław Antoni Szczuka (1654–1710)³⁰. Pismo to znajduje się obecnie w zespole Archiwum Publiczne Potockich, przechowywanym w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, w Zbiorze listów i nowin korespondentów podkanclerzego Szczuki³¹.

Co do autora relacji to należy wspomnieć, że Atanazy Walenty Miączyński herbu Suchekomnaty (1639–1723) miał duże doświadczenie wojskowe, chociaż zdobyte przede wszystkim w szeregach jazdy autoramentu polskiego. Brał udział w większości bitew i kampanii prowadzonych przez Jana III Sobieskiego, poczynawszy od bitwy pod Podhajcami (1667), przez bitwę pod Chocimiem (1673), Żurawnem (1676), Wiedniem i Parkanami (1683), po bitwę pod Lwowem (1695). Najczęściej dowodził pułkiem jazdy lub zgrupowaniem chorągwi lekkich w przedniej straży. Należał do zaufanych stronników zarówno Jana III Sobieskiego, jak i Augusta II, po którego stronie pozostawał nawet w czasie konfederacji tarnogrodzkiej³².

Trzeba zaznaczyć, że poniższy dokument nie daje odpowiedzi na wszystkie pytania. Potwierdza jednak niektóre informacje zawarte w pracach Masueta i de Parthenaya oraz dorzuca kilka dodatkowych. Przede wszystkim jednoznacznie określa dzień, w którym doszło do kapitulacji garnizonu szwedzkiego, jego liczebność i straty, jakie poniósł w czasie oblężenia. Poza tym informuje o przebiegu działań wojsk saskich pod Kokenhauzen, przyczynach kapitulacji twierdzy oraz o przejętych w jej wyniku zasobach (broń, amunicji i zaopatrzeniu). Niestety, brakuje informacji, kiedy oblężenie

²⁹ „Historical and Political Monthly Mercury” 1700, t. 11–12, s. 395; J.B. Parthenay, *Dzieje panowania Fryderyka Augusta...*, s. 173; G. Szymborski, *Wyprawa Fryderyka Augusta I...*, s. 165–166.

³⁰ Według Jana Wimmera Atanazy Miączyński był obecny w obozie wojsk Augusta II pod Kokenhauzen zob. J. Wimmer, *Miączyński Atanazy Walenty [w:] Polski słownik biograficzny* t. 20, Warszawa–Kraków 1975, (dalej PSB), s. 554.

³¹ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej AGAD), Archiwum Publiczne Potockich, sygn. 162, [t. 2], Z obozu pod Kokenhauzen 9 Obris. 1700, Zbiór listów i nowin korespondentów podkanclerzego Szczuki, Część druga od roku 1696 do roku 1710 pod panowaniem Augusta II i Stanisława Leszczyńskiego, k. 175–176.

³² J. Wimmer, *Miączyński Atanazy...*, s. 553–555.

się rozpoczęło oraz jakimi siłami dysponował feldmarsz. Steinau. Niemniej dokument ten daje możliwość zweryfikowania dotychczasowych ustaleń dotyczących jednego z epizodów wielkiej wojny północnej.

List został przygotowany do druku zgodnie z obowiązującymi zasadami³³, a ingerencja redakcyjna ograniczona została do uwspółcześnienia ortografii i interpunkcji. Zwroty łacińskie i niektóre związane z ówczesnym słownictwem wojskowym wytłumaczone zostały w przypisach, zaś w nawiasach kwadratowych znajdują się dopiski redakcyjne. Dwa nieczytelne zwroty łacińskie oznaczone zostały znakiem zapytania.

List podskarbiego nadwornego koronnego Atanazego Walentego Miączyńskiego

Z obozu pod Kohenhauzen 9 Obris. 1700³⁴

Nazajutrz po odprawionej przeszłej pocztce to cest i preslentio [?] Forteca Kohenhauzen, zewsząd aproszami ściśniona, ze trzech baterii działami continao quapata³⁵ we dnie i w nocy bombami inkomodowana³⁶ (z których jedna w studnię zamkową wpadła i całe ją zrujnowawszy, wodę garnizonowi odjęła), kiedy już miner awansował się na piętnaście nóg geometryckich³⁷ pod mur bastionu narożnego i już prochy podsadzać miano, a bo po wysadzeniu tej miny i wzięciu Novi Operis restaret³⁸ jeszcze Stary Zamek [pozostawał], w którym by się bronić mogli, mając przed tymże Starym Zamkiem głęboką fosę nowym rawelinem zasłonioną, jednak że niedowierzając farori³⁹ szturmującego żołnierza, nie chcieli w Nowym Zamku wytrzymać szturm, bojąc się żeby jeno [od] impetu i Stary nie był wzięty, w którym bomby znaczną już były uczyniły breszę⁴⁰. I tak o godzince dziesiątej przed

³³ *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI w. do połowy XIX w.*, oprac. K. Lepszy, Wrocław 1953.

³⁴ AGAD, Archiwum Publiczne Potockich, sygn. 162, [t. 2], Z obozu pod Kokenhauzen 9 Obris. 1700, Zbiór listów i nowin korespondentów podkanclerzego Szczuki, Część druga od roku 1696 do roku 1710 pod panowaniem Augusta II i Stanisława Leszczyńskiego, k. 175–176.

³⁵ Ciągłe strzelając.

³⁶ Sprawiano kłopoty, uszkodzono.

³⁷ Zapewne autor miał na myśli stopę – ówczesną miarę długości, wynoszącą ok. 30 cm.

³⁸ Nowo powstałych ruin.

³⁹ Furi.

⁴⁰ Fortyfikacje Kokenhauzen obejmowały średniowieczny Stary Zamek (z początku XIII w.) i nowożytny Nowy Zamek (wybudowany w drugiej połowie lat osiemdziesiątych XVII w.), będący w rzeczywistości hornwerkiem (dziełem rogowym). Zarówno przed Nowym, jak i przed Starym Zamkiem wykopana była szeroka sucha fosa, natomiast jedynie bramę do Starego Zamku zabezpieczał niewielki rawelin.

południem uderzono w szamadę⁴¹, w tym wysłał komendant⁴² dwóch oficerów z garnizonu do kapitulowania, ale bardziej zdając się na dyskrecję JKMci, na której się nie zawiódł, kiedy nad spodziewanie onych że samych konserwowani są przy ich własności, którą mieli i pozwolono im wyjść z Zamku more militari⁴³ z zapalonymi lontami i biciem w bębny, okrom chorągwi, których im rozwinąć ani pokazać nie dopuszczono.

Wyśli tedy dnia wczorajszego przed południem z Zamku sto siedemdziesiąt i dziewięć piechoty okrom ober i unteroficerów, zabitych w forticy 4, raniono (etatier⁴⁴ z ręcznej strzelby czterech, bomby raziły sześciu, sear-touato [?] 4), dwunastu Polaków i Kurlandczyków podług kapitulacji wzięli służbę w Regimencie Gwardii JKMci.

Naszych ludzi przez całą atakę tej forticy zabitych i ranionych pięćdziesiąt. Zostało w tej forticy broni wszelkiej, bomb i ręcznych granatów dość, dział no dwadzieścia i siedem i falkonet jeden spiżowy, drugie żelazne. Prochu cetnarów osiemdziesiąt, żyta tysiąc pudów tutejszych.

O sukursie szwedzkim [w]cale nie słyhać, ani o tak wielkim transporcie jak udawano. Pan Welink⁴⁵ dotychczas stoi pod Druią, gdzie przed tym stał⁴⁶. Za przyjściem wiadomości, że miał tenże generał Welink znaczny podjazd pod wojska nasze wyprawić, poszedł przeciwko niemu JMP Generał Leitnant Roze⁴⁷, w kilkunastu set koni i polskie chorągwie z nimże poszły.

Most pod zamkiem podają o kwaterach myślą, żeby jak najprędzej wojsko rozłożyć, tu w Inflantach, tylko daj Boże, żeby się tu wszystkie lokować

⁴¹ Chamade (franc.) – sygnał dźwiękowy podawany bębniem lub trąbką, oznaczający, że garnizon obleganej twierdzy jest gotowy do rozpoczęcia negocjacji w sprawie kapitulacji.

⁴² Komendantem twierdzy był mjr Heinrich de Hay (Henrik Häij), zob. *Haij, släkt* [w:] *Svenskt biografiskt lexikon*, Bd. 17 (1967–1969), s. 768.

⁴³ Zwyczajem wojskowym.

⁴⁴ Taliter (łac.) – w ten sposób, w tym.

⁴⁵ Otto Wellingk (Vellingk) – szwedzki generał major kawalerii, generał-gubernator Ingermanlandu i Kexholm. Zob. *Svenskt biografiskt handlexikon alfabetiskt ordnade lefnadsteckningar af sveriges namnkunniga män och kvinnor från reformationen till nuvarande tid*, af H. Hofberg, t. II, Stockholm 1906, s. 704–705.

⁴⁶ Gen. Wellingk stacjonował pod Rujen (łot. Rūjiena) – pomiędzy Wolmarem a Parnawą – z korpusem liczącym ok. 5000 żołnierzy. Zob. *Северная война 1700–1721 гг. Сборник документов*, t. 1: 1700–1709, Москва 2009, s. 54; D. Defoe, *The History of the Wars, of His Late Majesty Charles XII, King of Sweden*, London 1720, s. 35; K. Jarochoński, *Dzieje panowania Augusta II...*, s. 308; Ch. Sarauw, *Die Feldzüge Karl's XII...*, s. 33–34.

⁴⁷ Erich Dietrich Rose (Rosen) – wówczas już generał kawalerii, pochodził ze szwedzkiej Inflant, wcześniej służył m.in. innymi w armii szwedzkiej, cesarskiej, weneckiej, angielskiej i duńskiej, od 1694 r. w służbie saskiej. Zob.: *Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften*, cz. 1/2: *Livland*, Görlitz 1929, s. 1094; cz. 2/1: *Estland*, Görlitz 1930, s. 210.

mogły⁴⁸. Król JMK długo tu nie zabawi, ale swoją drogę accelerabit⁴⁹ ku Warszawie, na Birze i Kowno⁵⁰.

STRESZCZENIE

Maciej Trąbski, Nieznane źródło do dziejów oblężenia i kapitulacji Twierdzy Kokenhausen z 1700 roku

Zdobycie Twierdzy Kokenhausen w październiku 1700 r. było ostatnim aktem osmiomiesięcznej kampanii prowadzonej przez wojska Augusta II na terenie szwedzkich Inflant. Po blamażu związanym z przedwczesnym porzuceniem oblężenia Rygi (głównego celu tej kampanii) był to istotny sukces militarny i polityczny. Jednakże w opracowaniach poświęconych wielkiej wojnie północnej informacje na temat tego wydarzenia w większości są skąpe, a konfrontując je ze sobą, zauważyć można liczne sprzeczności i nieścisłości. Powoduje to, że obraz oblężenia i kapitulacji Twierdzy Kokenhausen jest niejasny i nasuwa wątpliwości. Jedynym wyjściem z tej sytuacji jest sięgnięcie do bezpośredniego źródła informacji – tj. opisu przedstawionego przez świadka wydarzeń. Takim jest bez wątpienia prezentowany powyżej list z 9 października 1700 r., napisany w obozie armii saskiej pod Kokenhausen. Jego autorem był prawdopodobnie podskarbi nadworny koronny Atanazy Miączyński (1639–1723), doświadczony dowódca z czasów Jana III Sobieskiego oraz wierny stronnik Augusta II.

Słowa kluczowe: wielka wojna północna, Kokenhausen (Koknese), Atanazy Miączyński, nowożytna sztuka wojskowa, twierdza, oblężenie, kapitulacja

SUMMARY

Maciej Trąbski, Unknown source concerning the history of the siege and the surrender of the Stronghold of Kokenhausen in 1700

The capture of the Stronghold of Kokenhausen in October 1700 was the last act of the 8-month-long campaign of August II's army on the area of Swedish Inflanty Voivodeship. After the disgrace of the premature abandoning of the siege of Riga (the main aim of this campaign), it was a vital military and political success. However, in the literature concerning the Great Northern War the pieces of information on this event are mostly scarce and when confronting them with each other one

⁴⁸ W liście Miączyńskiego z 5 września znajduje się informacja o liczbie wybranych ze Żmudzi chłopów, wozów i wołów do transportu dział, w czasie pierwszego i drugiego oblężenia Rygi. Zob. AGAD, Archiwum Publiczne Potockich, sygn. 162, [t. 2], Z Szawel 7bris 1700, Zbiór listów i nowin korespondentów podkanclerzego Szczuki, Część druga od roku 1696 do roku 1710 pod panowaniem Augusta II i Stanisława Leszczyńskiego, s. 171.

⁴⁹ Pospieszył.

⁵⁰ August II udał się do Warszawy w celu rozpoczęcia zabiegów politycznych mających doprowadzić do włączenia się Rzeczypospolitej Obojga Narodów do wojny przeciwko Szwecji.

can see many contradictions and oblique statements. It causes the picture of the siege and surrender of the Kokenhausen Stronghold to be unclear and bring doubts to mind. The only way out of this situation is referring to a first-hand source of information – i.e. to a description given by a witness of the events. Such a source is undoubtedly the letter written on 9th October 1700 in the camp of the Saxon army near Kokenhausen, presented herein. Its author was probably a court treasurer of the Crown, Atanazy Miączyński (1639–1723), experienced commander of John III Sobieski's times, as well as a faithful supporter of August II.

Keywords: Great Northern War, Kokenhausen (Koknese), Atanazy Miączyński, early modern military art, stronghold, siege, surrender

РЕЗЮМЕ

Мачей Тромбски, Неизвестный источник сведений по истории осады и капитуляции крепости Кокенгаузен в 1700 году

Захват крепости Кокенгаузен в октябре 1700 года стал последним актом восьмимесячной кампании, проводимой армией Августа II на территории шведской Ливонии. После преждевременного отказа от осады Риги (главной цели этой кампании) это был существенный военный и политический успех. Однако в работах, посвященных Великой Северной войне, сведения об этом событии преимущественно скудны, а при сопоставлении фактов можно обнаружить множество недосказанностей и противоречий. Вследствие этого образ осады и капитуляции крепости в Кокенгаузене неясен и вызывает сомнения. Единственный выход из этой ситуации – обращение к непосредственному источнику информации, т.е. описанию, составленному свидетелем событий. Им, без сомнений, является письмо, датированное 9 октября 1700, написанный в лагере саксонской армии под Кокенаузенем. Вероятнее всего, его автором был подскарбий надворный коронный Афанасий Миончинский (1639–1723), опытный командир времен Яна III Собеского и верный сторонник Августа II.

Ключевые слова: Великая Северная война, Кокенгаузен (Кокнесе), Афанасий Миончинский, современное военное искусство, осада, капитуляция